

Δημήτρη Τ. Άναλι, Χρονικό ενός πολιορκημένου λαού (Γιουγκοσλαβία 1993-1996), Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1999 (1999¹), 365 σελ.

Ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία ήταν ένα από τα ελάχιστα γεγονότα που απασχόλησε εκτεταμένα τη δημόσια συζήτηση και ώθησε σε μεγάλες πολιτικές διαδηλώσεις στην Ελλάδα κατά το πρώτο εξάμηνο του 1999· αυτό ισχύει επίσης για όλη τη διάρκεια της δεύτερης διακυβέρνησης του Κ. Σημίτη. Όσο διαρκούσε ο πόλεμος η δημόσια συζήτηση τρεφόταν, όπως ήταν φυσικό, κυρίως από δημοσιογραφικές πληροφορίες και είχε, με σπάνιες εξαιρέσεις, επικαιρικό, ηθικό και πολιτικό χαρακτήρα. Μετά το τέλος των νατοϊκών βομβαρδισμών άρχισαν να εκδίδονται κάποια βιβλία που μπορούν να βοηθήσουν στη σφαιρικότερη και βαθύτερη κατανόηση της διάσπασης, του εμφυλίου πολέμου της Γιουγκοσλαβίας, της εξωτερικής επέμβασης και των συνεπειών τους για την ίδια τη χώρα μα και την περιοχή της Νοτιο-Ανατολικής Ευρώπης και τις διεθνείς σχέσεις ευρύτερα.

Το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού κοινού που παρακολούθησε τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία θα θυμάται ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ΜΜΕ, των δημοσιογράφων, διανοουμένων, κομμάτων, μα και των μη κυβερνητικών οργανώσεων των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης τάχθηκαν, συχνά με ιδιαίτερο μένος, κατά της Γιουγκοσλαβίας, των Σέρβων και της σερβικής κυβέρνησης. Ωστόσο, υπήρξαν ορισμένοι εκδοτικοί οίκοι της Ευρώπης, που, ιδίως μετά τη τέλος των βομβαρδισμών, εξέδωσαν βιβλία που πήγαιναν ενάντια στο

αντισερβικό ρεύμα. Ένας από αυτούς είναι και το —ελβετικό όπως μαθαίνω— εκδοτικό με το όνομα L' Age d' Homme που εξέδωσε για πρώτη φορά το 1999 στα γαλλικά το βιβλίο του Δ. Τ. Άναλι.

Μ' αυτή την αναφορά αποκαλύπτεται ήδη η πρώτη αρετή των εκδόσεων αυτών μα και του ίδιου του βιβλίου και του συγγραφέα του. Πρόκειται για την αρετή της αντίστασης απέναντι σε μία πανίσχυρη δυτική, μα και ειδικά γαλλική, τάση για μια νέα ρύθμιση των διεθνών σχέσεων, που στηρίζεται διανοητικά στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Και η αντίσταση αυτή σίγουρα κόστισε ακριβά στο συγγραφέα.

Οι εκδόσεις L' Age d' Homme δεν είναι οι μόνες που πήγαν ενάντια στο ρεύμα με τα βιβλία τους. Ό,τι τις διακρίνει από άλλες ευρωπαϊκές εκδόσεις είναι η προώθηση απόψεων που όχι μόνο στέκονται κριτικά απέναντι στη δυτική πολιτική προς τη Γιουγκοσλαβία, μα που είναι ειδικά φιλοσερβικές. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο κινείται και η επιχειρηματολογία του Δ. Τ. Άναλι.

Πριν περάσω σ' αυτή, θα αναφερθώ στη μορφή του βιβλίου, που οι εκδόσεις Λιβάνη περιέλαβαν στη σειρά «Δοκίμιο». Το κείμενο ανήκει σε μία παράδοση περιηγητικής και στοχαστικής, δημοσιογραφικής ή δημοσιολογικής φιλολογίας, που ξεκινά από ένα μεγάλο γεγονός, όπως ο πόλεμος, για να τοποθετήσει τα τοπία, τους πρωταγωνιστές, τις κοινωνικές ομάδες και τα έθνη σε μία λιγότερο επικαιρική και πιο βαθιά, συγ-

χρονική και διαχρονική προοπτική. Τέτοια υποδειγματικά κείμενα υπήρξαν *Ο Πόλεμος στην Ανατολή*, του Τζων Ρηντ, καθώς και *Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι* του Λέοντα Τρότσκι. Αν πάει κανείς πιο πίσω πρέπει να αναφέρει ένα κείμενο που συνδέθηκε στενά και με τον ελληνικό αγώνα για την ανεξαρτησία: πρόκειται για το *Οδοιπορικό από το Παρίσι στα Ιεροσόλυμα* του Σατωβριάνδου.

Ετσι και ο Δ. Τ. Άναλις ταξιδεύει, τους πρώτους μήνες του 1994, από τη Βουδαπέστη στο Βελιγράδι και από εκεί στο Πάλε, όπου συνομιλεί με τους ηγέτες των Σέρβων της Βοσνίας Ράντοβαν Κάρατζιτς και Ράτκο Μλάντιτς. Μετά επιστρέφει στο Βελιγράδι, όπου συζητά με τους πανεπιστημιακούς Μιχαίλο Μάρκοβιτς και Αντρίγια Μίλετιτς και με τον ιερέα και θεολόγο Γιόβαν Κοβάτσβετς. Ο δρόμος του κατόπιν τον φέρνει από τη Νις στην πρωτεύουσα του Κοσόβου, Πρίστινα, από όπου γυρίζει ξανά στη Βοσνία. Στο κείμενό του αναμειγνύονται λογοτεχνίζουσες περιγραφές των τοπίων, σκέψεις για τους πρωταγωνιστές της σύγκρουσης που συναντά ή τους ανθρώπους που παρατηρεί και, κυρίως, αναλύσεις για τα εσωτερικά και τα εξωτερικά αίτια της διάσπασης της Γιουγκοσλαβίας και του πολέμου. Εξαιτίας του περιηγητικού χαρακτήρα του κειμένου, οι αναλύσεις αυτές δεν είναι τόσο συστηματικές και αυστηρές όσο σε μία επιστημονική μονογραφία ή σε ένα πολιτικό δοκίμιο. Αντίθετα, επαναλαμβάνονται και αναπτύσσονται αποσπασματικά και σταδιακά, κάθε φορά που η περίπτωση τις ανασύρει στην επιφάνεια· όμως κερδίζουν σε χάρη και ένταση, ενώ μπορούν να ελκύσουν το ενδιαφέρον και να κρατήσουν την προσοχή του αναγνώστη που δεν έχει συνηθίσει τη στεγνότητα των επιστημονικών αναλύσεων. Εξάλλου ο συγ-

γραφέας φροντίζει να συνοψίσει ορισμένα κύρια σημεία για το ιστορικό υπόβαθρο της σύγκρουσης και για τη στάση των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης και της Αμερικής απέναντί της στο τελευταίο μέρος του κειμένου, στις σελ. 228-273.

Τέλος, τις σελίδες 275 ως 365 καταλαμβάνει ένα χρονικό των ετών 1962-1995, όπου αναφέρονται γεγονότα που δείχνουν τις διασπαστικές τάσεις από το 1963 ως το 1974/76 καθώς και τις συνταγματικές αναθεωρήσεις με τις οποίες έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστούν· επίσης τα οικονομικά προβλήματα, την απόφαση για κατάργηση του καθεστώτος και μετάβαση στην οικονομία της αγοράς και την επιτάχυνση της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας από το 1988 ως το 1990. Τέλος, δείχνουν τη διάλυση και τον εμφύλιο πόλεμο, τον οποίο παγιοποιεί η επέμβαση της Δύσης από τους τελευταίους μήνες του 1991 και τους πρώτους του 1992· τα γεγονότα ιδίως αφορούν τον πόλεμο στη Βοσνία, από το 1992 ως το 1995, ανάμεσα σε μουσουλμάνους, Κροάτες και Σέρβους, ορισμένες μάχες και συμφωνίες διαμοίρασης εδαφών μεταξύ τους, τις αποφάσεις και την πολεμική δράση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ για την επίλυση της κρίσης, μα και λίγες εντυπωσιακές περιπτώσεις του χειρισμού του εμφυλίου της Βοσνίας από τα δυτικά μέσα ενημέρωσης.

Ο Δ. Άναλις προσπαθεί να πείσει το δυτικό και ιδίως το γαλλόφωνο κοινό για το λάθος της αντιγιουγκοσλαβικής και αντισερβικής στάσης της Δύσης και ειδικά της Γαλλίας, αντιστρέφοντας τα στερεότυπα της πολεμικής κατά των Σέρβων. Ετσι, ενώ οι τελευταίοι κατηγορήθηκαν ως ενσάρκωση του κακού, ως αιμοσταγής και πολεμο-

χαρής λαός, ή, πιο εκλεπτυσμένα, η συμμετοχή τους στον εμφύλιο πόλεμο θεωρήθηκε ως αποτέλεσμα μίας μεταμόρφωσης του παλιού σοσιαλιστικού ολοκληρωτισμού σε νέο ολοκληρωτικό εθνικισμό και φυλετισμό διαμέσου της πολιτικοποίησης των εθνικών πολιτισμικών διαφορών, ο Δ. Άνάλις υποστηρίζει ότι ακριβώς η δαιμονοποίηση ενός λαού, όπως των Εβραίων στο μεσοπόλεμο, συνιστά την πιο βέβαιη απόδειξη καλλιέργειας του φυλετισμού από την πλευρά των Ευρωπαίων και ιδιαίτερα των Γάλλων δημοσιολόγων και διανοουμένων, καθώς και της διάδοσής του στους πολίτες, με αποτέλεσμα τον τυφλό φανατισμό τους κατά των Σέρβων. Συχνά μάλιστα οι δυτικοί δημοσιογράφοι και ακαδημαϊκοί αναζητήσαν στην κουλτούρα των Σέρβων και ιδίως στο ορθόδοξο δόγμα ένα βασικό παράγοντα της ροπής τους προς τον εθνικισμό και την έλλειψη ανοχής. Ξανά, ο Δ. Άνάλις υπενθυμίζει ότι σε σχέση με τον καθολικισμό η ορθοδοξία υπήρξε απείρως ανεκτικότερη και πως δεν τη βαραινούν διωγμοί όπως αυτοί της ιεράς εξέτασης, ούτε το παλιότερο αντιεβραϊκό μένος των καθολικών.

Παρόμοια επιχειρήματα μπορεί να είναι πειστικά και πολιτικά αποτελεσματικά μέσα στη συγκυρία, όμως δεν είναι σωστά. Η αντιστροφή των αντισερβικών στερεοτύπων οδηγεί σε εξιδανικεύσεις του ενός από τους δύο πόλους τους. Κάτι τέτοιο συμβαίνει στο βιβλίο με την ορθοδοξία, για την οποία, παρότι ο συγγραφέας σημειώνει ότι αποτέλεσε αρνητικό παράγοντα για την πολιτισμική ανάπτυξη, προσθέτει τις εξής λανθασμένες στην αοριστία τους πληροφορίες: «Αναγνωρίζει [ενν. η ορθοδοξία] την ισότητα της γυναίκας και δεν εμπεβαίνει ποτέ σε κοσμικά θέματα, όπως η αντισύλληψη. Παραχωρεί το διαζύγιο, γιατί πιστεύει πως η αγάπη είναι ο μόνος πραγμα-

τικός δεσμός που ενώνει ένα ζευγάρι. (...) Είναι μία εκκλησία που απαγορεύει τον προσηλυτισμό με τη βία και σέβεται τις άλλες θρησκείες». Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα αυτής της επιχειρηματολογίας είναι ότι δεν αποπειράται μία κριτική των ιδίων των εννοιών του ολοκληρωτισμού, του φυλετισμού και εθνικισμού, που για τους δυτικούς αποτέλεσαν τις ιδεολογίες που ώθησαν αναγκαία τους Σέρβους στην πολιτική της «εθνικής εκκαθάρισης», που γειτνιάζει με αυτή της «γενοκτονίας» και των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας». Δε διερευνά αν η «ολοκληρωτική» και φυλετική ιδεολογία είναι αυτόνομες και αυτονόητες ιδεολογίες, ή αν πρόκειται για ιδεολογικά υποσύνολα που εντάσσονται σε πολιτικές ιδεολογίες που αποτελούν μέρος της προσπάθειας ορισμένων κοινωνικών ομάδων να αλλάξουν τους συσχετισμούς στα πλαίσια μίας εθνικής κρατικής εξουσίας, ή της απόπειρας ορισμένων συνασπισμών κρατών για να ενισχύσουν τη θέση τους σε διεθνές επίπεδο· επίσης δε διερευνά αυτό το ερώτημα και για την αντι-ολοκληρωτική, αντι-εθνικιστική και αντι-φυλετική ιδεολογία. Μία τέτοια τοποθέτηση του ζητήματος συνιστά γενική προϋπόθεση για τη σωστή κατανόηση των τραγικών εξελίξεων της τελευταίας δεκαετίας στη Γιουγκοσλαβία, μα και για τη γονιμότερη αντιμετώπιση των αντιλήψεων του «αναθεωρητισμού» σε σχέση με τη μαζική εγκληματική πολιτική της Γερμανίας προς τους Εβραίους, κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο Δ. Άνάλις παρουσιάζει τη στάση των ΗΠΑ, της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Ρωσίας και των ισλαμικών χωρών της Μέσης Ανατολής προς τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και τον εμφύλιο πόλεμο στη Βοσνία, επιμένοντας περισσότερο

στις περιπτώσεις των ισλαμικών χωρών, που όμως τις αναφέρει κάπως αόριστα, και ιδίως σε αυτές της Γερμανίας και της Γαλλίας. Γνωρίζει την τελευταία καλύτερα από όλες και έτσι η ανάλυσή του για τη συνέχεια και την αλλαγή στη γαλλική εξωτερική πολιτική κατά τη δεκαετία του 1990 και τους παράγοντες που την επηρέασαν είναι η πληρέστερη και αναλυτικότερη. Επαναλαμβάνει συχνά την καταδίκη του για τη μεταστροφή της Γαλλίας από την παραδοσιακή της φιλοσερβική σε μία φιλομουσουλμανική στάση, για την οποία παρουσιάζει ως υπεύθυνο τον πρόεδρο Φρανσουά Μιτεράν από κάποιο σημείο του 1993 και έπειτα (σελ. 324), τον επόμενο πρόεδρο Ζακ Σιράκ, μα και τα παρισινά ΜΜΕ και ορισμένους Γάλλους διανοούμενους, όπως τους Μπερνάρ Ανρί Λεβί, Αλαίν Φινκελκρότ, κ.ά., που ξεκίνησαν από την άνοιξη του 1992 την αντιγιουγκοσλαβική και αντισερβική τους εκστρατεία. Σύμφωνα με τον Δ. Άναλι, με τη στάση της αυτή και την ταυτόχρονη είσοδό της στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, η Γαλλία εγκαταλείπει την ανεξάρτητή της πολιτική απέναντι στις ΗΠΑ, την οποία εγκαίνιασε ο Ντε Γκωλ μεταπολεμικά, και επαναλαμβάνει τα λάθη του 1938 απέναντι στη Γερμανία, όταν δεν είχε αντιταχθεί στην προσάρτηση της Τσεχοσλοβακίας από την τελευταία. Με τη φιλομουσουλμανική της στροφή η Γαλλία προσπαθεί να αποκτήσει επιρροή και ερείσματα τόσο στη Βοσνία όσο και στις ισλαμικές χώρες της Μέσης Ανατολής (σ' αυτές περιλαμβάνεται και η Τουρκία), για να αντισταθμίσει τη διεύρυνση της γερμανικής οικονομικής ζώνης, που, με την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και Κροατίας από τη διεθνή κοινότητα το 1992, περιλαμβάνει πλέον και αυτές τις δύο χώρες. Ωστόσο, ο Δ. Άναλις ονομάζει αυτή

την αύξηση της γερμανικής οικονομικής επιρροής ως ειρηνική πραγματοποίηση της γερμανικής αυτοκρατορίας· τόσο αυτός ο χαρακτηρισμός όσο και ο παραλληλισμός της σύγχρονης γαλλικής πολιτικής με εκείνη του 1938 είναι υπερβολικοί και λανθασμένοι. Δείχνουν επίσης ότι στη συνολική ανάλυση του Δ. Άναλι βαρύνουν δυσανάλογα οι εθνικοί ανταγωνισμοί των ευρωπαϊκών κρατών που μάλιστα προσλαμβάνονται συχνά με όρους του Β' Παγκοσμίου Πολέμου· αντίθετα, η συνεχής πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς μία μεγαλύτερη οικονομική και πολιτική ενότητα υποβαθμίζεται.

Για το συγγραφέα, στις ΗΠΑ, μετά από μία σύντομη περίοδο που ακολούθησε το οριστικό τέλος του ψυχρού πολέμου, στην οποία επανεμφανίστηκε ο πειρασμός του απομονωτισμού, «...οι οπαδοί του καθαρού και σκληρού ιμπεριαλισμού, η CIA και το Πεντάγωνο κυρίως, επέβαλαν την άποψή τους. Αυτή ήταν: είναι μάταιο να πιστεύουμε στην ειρήνη, η Αμερική (...) η προστατευόμενη του Θεού, έχει υποχρεώσεις απέναντι στην ανθρωπότητα. Για τη διασφάλιση αυτού του ρόλου πρέπει να "ξανατυλιχτεί" το ρωσικό χαλί που είχε απλωθεί πάνω στην Ευρώπη από το 1945. Είναι απαραίτητο λοιπόν να μπουν στο ΝΑΤΟ όσο το δυνατόν περισσότερες από τις χώρες που ανήκαν στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Η Γιουγκοσλαβία, που δεν ανήκε σε κανένα σύστημα, αρνήθηκε να μπει στο ΝΑΤΟ. Γι' αυτό έπρεπε να ρημαχτεί» (σελ. 232-233). Εδώ η επιλογή της μόνης υπερδύναμης εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της —ανεξήγητης— επιβολής των απόψεων της επιθετικής ή έστω της κινικής μερίδας του κρατικού της μηχανισμού για την εξωτερική πολιτική και μάλιστα σε μία περίοδο που ο ιστορικός της αντίπαλος είχε καταρρεύσει.

Κατά τη γνώμη μου, θα ήταν πιο ρεαλιστική μία υπόθεση εργασίας κατά την οποία το νέο δόγμα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ συνιστά τη συνέχεια και την όξυνση της μέχρι το 1989 πολιτικής τους για τη συγκράτηση (containment) του κομμουνισμού, στις νέες συνθήκες. Τις νέες αυτές συνθήκες πάλι σημαδεύει η ιστορική ήττα του σοσιαλισμού σε πλανητικό επίπεδο, που δίνει τη μοναδική ευκαιρία στις δυτικές δυνάμεις να αποπειραθούν την, κατά το δυνατόν, ταχεία και ολοσχερή καταστροφή του· μ' αυτό τον τρόπο εξασφαλίζουν ασφαλέστερα και για μεγαλύτερο διάστημα «την» ειρήνη.

Οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, με τις οποίες αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Κροατίας, Σλοβενίας και Βοσνίας το 1992, αποστάλθηκαν κυανόκρανοι στη Βοσνία και ασκήθηκαν πιέσεις κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, προς τους Σέρβους της Βοσνίας για να συμμορφωθούν με ορισμένα σχέδια για την επίλυση της κρίσης, δεν μπορούσαν να είχαν παρθεί δίχως την ουσιαστική συγκατάθεση της Ρωσίας και της Κίνας. Το ίδιο ισχύει και για τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς του ΝΑΤΟ ενάντια σε στρατιωτικές θέσεις των Σέρβων της Βοσνίας. Μία τέτοια συγκατάθεση θα ήταν βέβαια αδιανόητη πριν από το 1989. Ο Δ. Άνελις δεν αναφέρεται καθόλου στη στάση της Κίνας και προσπαθεί μόνο μία φορά να εξηγήσει εκείνη της Ρωσίας. Το αποτέλεσμα δεν είναι πειστικό: «Για τη Μόσχα, εκτός από τις μεγάλες εποχές της, η Νοτιοανατολική Ευρώπη δεν αποτέλεσε ποτέ στρατηγικό ρίσκο πρώτης γραμμής. (...) Η Ρωσία, χώρα που τη διέπλεσε η Ορθοδοξία (...) δε θεώρησε ποτέ την εξουσία, το κράτος ή την αυτοκρατορία ως προερχόμενα από μια πολιτική δύναμη ή μια θεωρία. Κατ' εικόνα του Βυζαντίου, που ήταν η μήτρα της Ορθοδοξίας, η ιδέα

ενός θεοκρατικού κράτους ήταν η μόνη που μπορούσε να διανοηθεί. Για τους Ρώσους, λαό μη κατακτητικό και μη επιθετικό, μόνο ένα θρησκευτικό, ιερό κράτος είναι δυνατό. (...) Η οικονομική αδυναμία και τα προβλήματα των διαφόρων “Δημοκρατιών” που προστέθηκαν στις κοινωνικές αναταραχές είναι επίσης αιτίες που εμπόδισαν τη Ρωσία να παίξει καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη διαμάχη» (σελ. 264-265). Κατά τη γνώμη μου, η πιο γενική αντίληψη που θα μας επέτρεπε να κινηθούμε προς μία πιο ρεαλιστική εξήγηση της στάσης της Ρωσίας και της Κίνας πρέπει να περιέχει την υποδεέστερη θέση από την οποία οι δύο αυτές ισχυρές χώρες συμμετέχουν στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία, από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, και η οποία επηρεάζει και τη θέση τους στο σύστημα των διεθνών σχέσεων. Χαρακτηριστικό από αυτή την οπτική γωνία είναι και το γεγονός του βομβαρδισμού της κινεζικής πρεσβείας στο Βελιγράδι κατά τη διάρκεια των νατοϊκών βομβαρδισμών κατά της Γιουγκοσλαβίας το 1999, που προκάλεσε μάλλον υποτονικές αντιδράσεις από την επίσημη κινεζική πλευρά και δεν άλλαξε τη μορφή και το εύρος των σχέσεων της Κίνας με τις ΗΠΑ· αντίθετα, οι τελευταίες συμφώνησαν για την είσοδο της Κίνας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ) και το πλήρες άνοιγμα της κινεζικής αγοράς στα αμερικανικά προϊόντα...

Για τον Δ. Άνελι, η διάσπαση της Γιουγκοσλαβίας και ο εμφύλιος πόλεμος οφείλονται σε ορισμένους αποστάτες, δηλαδή σε ορισμένες πολιτικές φατρίες που υπάρπαξαν τις κυβερνήσεις και προκάλεσαν παράνομα δημοψηφίσματα στις ομοσπονδιακές δημοκρατίες της Σλοβενίας, Κροατίας, Βοσνίας και Μακεδονίας· επίσης, στην

αναγνώριση της ανεξαρτησίας τους από τις δυτικές δυνάμεις. Ο συγγραφέας υπενθυμίζει ένα ιστορικό προηγούμενο αυτής της αποστασίας, την κυβέρνηση των Ουσάσι που κατέλαβε την εξουσία στην Κροατία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με τη βοήθεια της ναζιστικής Γερμανίας που τότε κατείχε τη Γιουγκοσλαβία. Επίσης, τονίζει στο γαλλόφωνο κοινό πως η μουσουλμανική μειονότητα της Βοσνίας Ερζεγοβίνης είναι δημιούργημα του βίαιου εξισλαμισμού του ντόπιου πληθυσμού κατά τη διάρκεια της μακράιωνης κατοχής της από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όμως αυτά τα στοιχεία δεν μπορούν να εξηγήσουν την υποστήριξη του μεγάλου μέρους του πληθυσμού των ομοσπονδιακών αυτών δημοκρατιών γι' αυτούς τους «αποστάτες»: μία τέτοια εξήγηση, για να είναι πειστική, οφείλει να περιέχει και μια όσο το δυνατόν πληρέστερη ανάλυση της ανάδυσης των επιμέρους γιουγκοσλαβικών εθνικισμών. Η έλλειψη οποιασδήποτε απόπειρας για την ανάλυση του εθνικισμού στη Γιουγκοσλαβία γίνεται οδυνηρά αισθητή στο βιβλίο, τη στιγμή που διαθέτουμε μία συλλογική και αρκετά σφαιρική ανάλυσή του για τη Σερβία, που μάλιστα προέρχεται από Σέρβους επιστήμονες¹.

Επίσης η επίκληση της ξένης επέμβασης δεν επαρκεί για να κατανοήσουμε τις τραγικές εξελίξεις στη γειτονική χώρα. Οι δυτικοί αναμείχθηκαν και στην πολιτική της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, με αποτέλεσμα την πρόωξη πτώση των κυβερνήσεων των σοσιαλιστών, δηλαδή των μετεξελιγμένων κομμουνιστών, παρά το ότι διέθεταν την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, και την άνοδο συντηρητικών κυβερνήσεων στην εξουσία, με στόχο την επιτάχυνση της μετάβασης στην «οικονομία της αγοράς» και της πολιτικής και στρατιωτικής ενσωμάτωσης αυτών των χωρών στη Δύση, από ένα πολι-

τικό προσωπικό που αυτή εμπιστευόταν περισσότερο από τους μετεξελιγμένους αντιπάλους της κατά την περίοδο του όψιμου ψυχρού πολέμου. Όμως αυτές οι αλλαγές δε συνδυάστηκαν με τον κατακερματισμό του κράτους ή τον εμφύλιο πόλεμο. Αυτό δεν μπορεί παρά να οφείλεται στη διαφορετική μορφή των βαλκανικών αυτών κρατών. Πραγματικά, η Γιουγκοσλαβία δεν υπήρξε ένα συγκεντρωτικό κράτος: αντίθετα, στην περίπτωσή της ο σοσιαλισμός ήταν άρρηκτα δεμένος με την ομοσπονδία, ώστε η τελευταία δεν μπόρεσε να επιζήσει, όταν η Ανατολική Ευρώπη γενικά και η πλειοψηφία των πολιτικών δυνάμεων των ομόσπονδων δημοκρατιών της Γιουγκοσλαβίας, ανάμεσά τους και οι Σέρβοι σοσιαλιστές, αποφάσισαν να τον εγκαταλείψουν. Το αποτέλεσμα της διάλυσης της ομοσπονδίας, την οποία παγιοποίησε και επιτάχυνε η παρέμβαση της Δύσης, ήταν ότι οι Σέρβοι της Βοσνίας (όπως και οι μουσουλμάνοι και οι Κροάτες της) υποστήριξαν τους εθνικιστές πολιτικούς τους και τους ακολούθουν μέχρι τώρα², όπως έδειξαν και τα αποτελέσματα των πρόσφατων εκλογών. Επίσης ότι οι Σέρβοι της Δημοκρατίας της Σερβίας συσπειρώθηκαν γύρω από τη σοσιαλιστική κυβέρνηση του Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς όχι επειδή ήταν σοσιαλιστική, μα γιατί ήταν η κυβέρνηση του ισχυρού κράτους τους, δηλαδή της μόνης δύναμης που μπορούσε να εγγυηθεί την άμυνά τους έναντι των άλλων, πρώην γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών, των Αλβανών του Κοσόβου και του ΝΑΤΟ. Έτσι το μέσο που χρησιμοποίησαν οι δυτικοί για να επιτύχουν την ταχύτατη ενσωμάτωση της Γιουγκοσλαβίας στην οικονομία και στην πολιτική και στρατιωτική δομή τους λειτουργήσει αντίστροφα στη Σερβία, δημιουργώντας μία άκαμπτη ισχυρή λαϊκή ενότητα ενάντια στη

συνέχιση αυτής της διαδικασίας, όχι για κοινωνικούς μα για εθνικούς λόγους. Μέσα από αυτό το παιχνίδι της ιστορίας λοιπόν ο «εθνικισμός» κατέληξε να συντηρεί το «σοσιαλισμό». Αυτό ακριβώς το «παράδοξο» προσπάθησε να εκφράσει η λέξη «εθνοκομμουνισμός» (nationalcommunisme) που χρησιμοποίησαν οι Γάλλοι για να χαρακτηρίσουν το καθεστώς του Μιλόσεβιτς, που δείχνει ταυτόχρονα και τι κυρίως ενοχλεί σ' αυτό τόσο τους ίδιους όσο και τους δυτικούς γενικότερα. Μία τέτοια άκαμπτη αντίσταση δεν μπορεί τόσο να αποσασθωθεί, όσο να σπάσει· αυτή υπήρξε τελικά και η επιλογή του ΝΑΤΟ με τους βομβαρδισμούς ενάντια στους Σέρβους της Βοσνίας κατά το 1994 ως το 1995, καθώς και κατά της Σερβίας το 1999.

Τελειώνοντας αυτό το βιβλιοκριτικό σημείωμα, θα ήθελα να επισημάνω την ύπαρξη κάποιων τυπογραφικών λαθών που συναντώνται, ιδιαίτερα στις πρώτες σελίδες του κειμένου, καθώς και ορισμένων ασαφειών και αοριστιών στην έκφραση. Η

διόρθωσή τους σε μία δεύτερη έκδοση θα διευκολύνει ακόμη περισσότερο την ανάγνωση ενός βιβλίου που σίγουρα αξίζει να διαβαστεί και να συζητηθεί.

Θανάσης Ν. Μποχάτης

Σημειώσεις

1. *The Road to War in Serbia (Trauma and Catharsis)*, ed. by Neboisa Popov, CEU Press 2000 (1996¹).

2. Τους λόγους, στους οποίους οφείλεται η εξακολούθηση της υποστήριξης των τριών εθνικών κοινοτήτων της Βοσνίας στους εθνικιστές πολιτικούς τους, συνοψίζει ο David Chandler στην αποτυχία της προσπάθειας των δυτικών για τον εκδημοκρατισμό (democratisation) της, ή, για την ακρίβεια, στο ότι επρόκειτο για μία απόπειρα επιβολής του εκδημοκρατισμού της κοινωνίας αυτής από τα έξω, που δεν αναγνώρισε στις ντόπιες εθνικές κοινότητες κανένα ουσιαστικό δικαίωμα αυτοκυβέρνησης και αυτονομίας. Βλ. την πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη του, D. Chandler, *BOSNIA, Making democracy after Dayton*, Pluto Press, London 1999.

Υπό το σελινόφως, 1979. Γύμος